

Kodėl svarbu ratifikuoti Stambulo konvenciją?

Kokių pokyčių ji atneš? Kokios priemonės turės būti taikomos ją įgyvendinant?

Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) įgyvendinimas užtikrina moterų apsaugą nuo visų su lytimi susijusio smurto formų ir savalaikę, efektyvią pagalbą. Ši informacinė priemonė skirta padėti nevyriausybinėms organizacijoms, planuojančioms savo komunikacijos ir advokacijos kampanijas, jų strategiją ir taktiką. Pateikiami komunikacijos pavyzdžiai gali pasitarnauti bendraujant su sprendimų priėmėjais ir siekiant išryškinti Konvencijos svarbą.

Ratifikavus Stambulo konvenciją, moterų apsaugos ir pagalbos srityje atsirastų šių teigiamų pokyčių:

- Moters elgesys ar apranga negalės būti suprantami kaip sutikimas lytiniams santykiams. Jei moteris aiškiai neištaria „taip“ lytiniams santykiams, tai yra išprievartavimas – nusikaltimas, už kurį prievartautojas turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.
- Moteris galės kreiptis į specializuotą pagalbos nuo smurto nukentėjusioms moterims telefono liniją, kuria jai nedelsiant bus suteiktos apmokyto specialisto konsultacijos ir reikalinga informacija.
- Smurtą patirianti moteris bus išklaudyta policijos ir gaus apsaugą bei pagalbą.
- Nuo smurto nukentėjusi moteris gaus specializuotos kompleksinės pagalbos centro teikiamą pagalbą, kuria pasinaudodama ji galės pradėti naują gyvenimo etapą. Pagalbos tikslas – įgalinti moterį pasipriešinti smurtui ir prievartai, o ne „pritaikyti“ ją prie esamos situacijos toliau pasiliekančiam su smurtaujančiu partneriu.
- Moteriai, nukentėjusiai nuo smurto, nereikės duoti parodymų vienoje patalpoje su smurtautoju ar dalyvauti akistatoje, ji taip pat nebus verčiama su juo susitaikyti.
- Seksualinį smurtą patyrusios moterys turės galimybę kreiptis į išprievartavimo pagalbos centrus ir ten sulaukti skubios specialistų pagalbos.

- Moteriai bus sudarytos sąlygos gauti ilgalaikę psichologinę pagalbą, kad įveiktų patirtą traumą.
 - Moteris, nemokanti valstybinės kalbos, galės gauti reikiamą pagalbą gimtąja kalba, nebijodama prarasti leidimo gyventi šalyje.
 - Moteris, kuriai gresia tiesioginis pavojus, galės gauti skubios apsaugos orderį.
 - Moteris galės gauti reikalingą teisinę pagalbą, o jei neturės finansinių galimybių, jai bus suteikta nemokama teisinė pagalba.
 - Moters vaikai bus apsaugoti, jei prieš juos buvo smurtaujama arba jei jie buvo smurto liudininkais, o smurtaujantis partneris turės tik ribotą prieigą prie vaikų.
 - Moteris sulauks pagarbaus visų specialistų (teisėjų, prokurorų, policijos) elgesio, su ja bus bendraujama taip, kad ji nepatirtų antrinio traumavimo.
-

Šalys, ratifikavusios Stambulo konvenciją, imasi priemonių jai įgyvendinti:

- Valstybės į savo kovos su smurtu prieš moteris veiksmų planus įtraukia specialistų (policijos, teisėjų, prokurorų, socialinių ir sveikatos priežiūros darbuotojų, pedagogų ir kt.) mokymus.
- Valstybės užtikrina, kad visoje šalyje veiktų regioniniai specializuotos kompleksinės pagalbos centrai smurtą patyrusioms moterims, kad jie būtų tinkamai finansuojami ir galėtų vykdyti savo veiklą.
- Valstybės seksualinio smurto aukoms steigia išprievartavimo pagalbos centrus, juose dirba apmokyti, specialiujų žinių turintys specialistai.
- Draudžiama privaloma mediacijas tarp aukos ir smurtautojo baudžiamosios ar civilinės bylos tyrimo arba teismo nagrinėjimo metu, pavyzdžiui, skyrybų bylose.
- Kuriami specializuoti teisėsaugos padaliniai, skirti tirti smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje bylas, užtikrinamas greitas ir tinkamas šių bylų nagrinėjimas bei pagarba aukų teisėms ir jų poreikiams.
- Valstybė, policija ir pagalbos tarnybos užtikrina, kad smurtą ir prievartą patyrusios moterys gautų tiesioginę apsaugą ir neliktų įstrigusios vienuose namuose su smurtautoju.

Kaip ratifikavus Stambulo konvenciją bus tobulinama apsaugos ir pagalbos sistema ?

1

Smurtą patyrusi moteris turės galimybę gauti efektyvią ir visapusišką pagalbą (psichologinę, teisinę, medicininę).

Teisėsaugos pareigūnai ir specializuotos kompleksinės pagalbos centrai glaudžiai bendradarbiaus ir veiks pagal suderintą apsaugos ir pagalbos modelį, o nagrinėjant smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje atvejus auka bus laikoma centre viso proceso figūra. Smurtą ir prievartą išgyvenusioms moterims bus teikiama specializuota kompleksinė pagalba pagal patirtą smurto formą. Jos taip pat turės galimybę gauti bendrąsias socialines paslaugas, tokias kaip teisinė, psichologinė pagalba, būstas, švietimas, sveikatos priežiūra, išmokos ir pagalba siekiant įsidarbinti. Bus sukurti efektyvaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo mechanizmai, apimantys pirmiausia policijos, specializuotos kompleksinės pagalbos centrų, vaiko teisių tarnybų bendradarbiavimą, taip pat bendradarbiavimą su prokuratūra, teismais, vietos ir regionų valdžios institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis. Efektyvus tarpinstitucinio bendradarbiavimo modelis yra labai svarbus. Specialistai, savo darbe susiduriantys su nuo smurto nukentėjusiomis moterimis ar smurtautojais, bus apmokyti atpažinti įvairių formų smurtą, tinkamai į jį reaguoti ir nukreipti tolesnei pagalbai.

Kokia situacija yra Lietuvoje neratifikavus Stambulo konvencijos?

Esamos sistemos pliusai

2011 m. priėmus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą buvo įtvirtinta progresyvi pagalbos sistema smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, kurios pagrindinis bruožas – suderintas tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp policijos, specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC), vaiko teisių tarnybų. Įstatymas įtvirtino jų pareigas nuo smurto nukentėjusiems asmenims ir glaudų bendradarbiavimą tarpusavyje. Policija įpareigota apie visus jai žinomus smurto prieš moteris, smurto artimoje aplinkoje atvejus pranešti SKPC, sukurtiems nevyriausybinių organizacijų pagrindu ir teikiantiems klientui draugišką specializuotą kompleksinę pagalbą, susidedančią iš informavimo, konsultavimo, palaikymo, tarpininkavimo institucijose, pagalbos rengiant dokumentus. SKPC taip pat teikė specializuotą teisinę ir specializuotą psichologinę pagalbą. Įstatymas įtvirtino, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai žmogaus teisių pažeidimas. Dėl šios priežasties valstybė įsipareigoja teikti nukentėjusiems asmenims ne bendrą socialinę, o specializuotą kompleksinę pagalbą, pagrįstą moters pilietiniu įgalinimu padedant jai įveikti smurtą, o ne „pritaikyti“ ją prie smurtinės situacijos.

SKPC funkcijų vykdymas valstybės finansuojamas programiniu (ne projektiniu) pagrindu, o tai užtikrina nenutrūkstamą pagalbos teikimą. Sistema gana gerai veikė 2012–2023 m.

Lietuvoje veikusi pagalbos sistema didele dalimi atitiko Stambulo konvencijos reikalavimus, tokius kaip:

- smurtas artimoje aplinkoje įvardijamas kaip nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas;
- nuo smurto nukentėjusiems asmenims teikiama specializuota kompleksinė, o ne bendroji socialinė pagalba;
- pabrėžiamas nevyriausybinų organizacijų vaidmuo;
- teikiama pagalba atitinka gerosios pasaulio praktikos reikalavimus – ją teikia pilietinės moterų organizacijos ir ji finansuojama iš valstybės biudžeto programiniu principu;
- aiškiai reglamentuotas tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp apsaugą ir pagalbą teikiančių subjektų – policijos, SKPC ir vaiko teisių apsaugos tarnybų.

Sistemos minusai

- Pagrindinis sistemos trūkumas – vieningos pasaulėžiūrinės platformos, leidžiančios visoms institucijoms pripažinti auką centrine viso proceso figūra, kaip to reikalauja Nusikaltimo aukų teisių direktyva (2012 m.), nebuvimas. Dėl to nukentėjusių asmenų apsauga nėra nuosekliai taikoma, pradedamų ikiteisminių tyrimų skaičius per dešimtmetį sumažėjo nuo 42 proc. (2012 m) iki 8 proc. (2022 m.) skaičiuojant nuo visų kreipimųsi į policiją.
- Nepaisant tarptautinės bendruomenės susitarimo smurto paplitimą vertinti pagal kreipimusis į policiją skaičių, nuo 2020 m. smurto artimoje aplinkoje paplitimas prilyginamas pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičiui, pilkojoje zonoje paliekant daugiau nei 90 proc. neištirtų atvejų, už kuriuos valstybė neprisiima atsakomybės.
- Ikiteisminiai tyrimai absoliučia dauguma atvejų pradedami pagal patį silpniausią Baudžiamojo kodekso 140 straipsnį, nustatantį atsakomybę už fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą.
- Didžioji dauguma ikiteisminių tyrimų nutraukiami, ir tik nedidelė dalis bylų pasiekia teismą.
- Tiek policijos, tiek prokuratūros iniciatyva skiriamos kardamosios priemonės neatitinka padarytų nusikaltimų sunkumo ir neatlieka atgrasymo funkcijos, o už jų pažeidimus nebaudžiama.
- Skiriant kardomasias priemones ir bausmes už padarytus smurtinius nusikaltimus neatsižvelgiama į smurtinių epizodų pakartotinumą, sisteminis smurtas nėra tinkamai užkardomas, smurtautojai nesulaukia tinkamos bausmės.
- Bylai patekus į teismą, realios bausmės neskiriamos, piktnaudžiaujama nurodymais lankyti smurtinio elgesio keitimo programas, kurios neretai tik pablogina smurtą ir prievartą patiriančių moterų padėtį. Neadekvačios bausmės ne tik neatlieka atgrasymo funkcijos,

tačiau neretai sustiprina smurtautojo nebaudžiamumo jausmą, o aukos paliekamos be būtinos apsaugos, kurią valstybė Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu yra įsipareigojusi teikti.

- Profesinių grupių atstovai, su kuriais susiduria smurtą ir prievartą patyrusi moteris, siekianti apsaugos ir pagalbos dėl patiriamo smurto, nėra specialiai apmokyti ir neturi reikiamų žinių iš smurto prieš moteris struktūrinių priežasčių, dinamikos ir pasekmių srities.
- Trūkstant vieningos pasaulėžiūrinės platformos priimami įstatymai, prieštaraujantys valstybės įsipareigojimui saugoti, ginti ir padėti artimųjų smurto aukoms, moterims ir vaikams. Pvz., Vaiko teisių pagrindų apsaugos įstatymas (2018 m.), Mediacijos įstatymo pataisos (2020 m.) yra ydingi smurtą ir prievartą patiriančios moters teisėtų interesų ir lūkesčių užtikrinimo prasme ir turės būti suderinti su ratifikuotos Konvencijos reikalavimais.

2023 m. liepos 1 d. įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo (ASAAĮ) pataisoms, buvo ženkliai susilpninta pagalbos sistema smurtą ir prievartą patiriančioms moterims:

- iš naujosios ASAAĮ redakcijos pašalinta smurto artimoje aplinkoje, kaip žmogaus teisių pažeidimo, sąvoka;
- piliečių visuomenės pozicija susilpninta iš įstatymo išbraukus nuostatą „Specializuotos pagalbos centrai kuriami nevyriausybinių organizacijų pagrindu“. Atvertas kelias bet kokiam „Lietuvos Respublikoje ar kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje arba kitoje Europos ekonominės erdvės valstybėje narėje įsisteigusiam viešajam juridiniam asmeniui“ tapti akredituotu specializuotos kompleksinės pagalbos teikėju;
- neapibrėžus akreditacijos turinio, nepateikus jokių kvalifikacinių reikalavimų konsultantams ar SKPC darbo organizavimui į valstybės pinigus nusitaikiusiam juridiniam subjektui akreditacija suteikiama neribotam laikotarpiui. Programuojamas teikiamos pagalbos kokybės suprastėjimas ir nenumatoma jokie akredituotų juridinių asmenų, įgijusių teisę vykdyti SKPC funkcijas, kontrolės mechanizmo.

2

Smurtą ir prievartą patyrusiai moteriai bus garantuotas žalos atlyginimas.

Bus sukurtas aiškus ir aukai patogus mechanizmas, įpareigojantis smurtautoją ar valstybę, jei ši nevykdo savo pozityvios pareigos ginti ir apsaugoti, kompensuoti aukos patirtą žalą. Konvencija įpareigoja atlyginti bet kurią Konvencijoje išvardytą smurto forma padarytą žalą.

Kokia situacija yra Lietuvoje neratifikavus Stambulo konvencijos?

Šiuo metu Lietuvoje egzistuoja žalos, padarytos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje, atlyginimo mechanizmas, tačiau jis yra sudėtingas, komplikotas, skausmo kartelė keliama per aukštai nustatant kompensacijas pirmiausia už sunkius ir vidutinio sunkumo kūno sužalojimus ar reikšmingą sveikatos sutrikdymą. Ratifikavus Konvenciją, Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą būtų svarbu papildyti numatant galimybę gauti žalos atlyginimą už bet kokią smurto artimoje aplinkoje padarytą žalą.

3

Privaloma mediacija tarp aukos ir smurtautojo bus draudžiama atliekant tyrimą, taip pat nagrinėjant baudžiamąsias ar civilines bylas, įskaitant skyrybų bylas.

Šiuo metu Lietuvoje mediacija yra privaloma skyrybų bylose, jei santuoka nutraukiama ginčo būdu, o tai prieštarauja smurtą ir prievartą patiriančių moterų, siekiančių nutraukti santuoką, interesams, ypač jei moteris nėra apsisprendusi pavišinti patiriamo smurto ir nevyksta ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje.

Kokia situacija yra Lietuvoje neratifikavus Stambulo konvencijos?

Šiuo metu Lietuvoje mediacija yra privaloma skyrybų bylose, jei santuoka nutraukiama ginčo būdu, o tai prieštarauja smurtą ir prievartą patiriančių moterų, siekiančių nutraukti santuoką, interesams, ypač jei moteris nėra apsisprendusi pavišinti patiriamo smurto ir nevyksta ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje.

Smurtautojo tėvystės teisės gali būti ribojamos, jei smurtas įvyko vaiko akivaizdoje arba smurtauta prieš patį vaiką.

Priimant sprendimus dėl vaikų globos ir lankymo teisių užtikrinimo teikiama pirmenybė aukų – moterų ir vaikų – saugumui garantuoti atsižvelgiant į patirto smurto istoriją. Stambulo konvencija įpareigoja valstybę imtis priemonių smurtautojų atžvilgiu, tokių kaip tėvystės teisių ribojimas, atėmimas, jei tai atitinka vaiko interesus, užtikrina aukos saugumą ir nėra kitų būdų tam užtikrinti. Kitos sankcijos apima smurtautojo elektroninį sekimą ir priežiūrą.

Kokia situacija yra Lietuvoje neratifikavus Stambulo konvencijos?

Smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje, net jei vaikai tampa šio smurto liudininkais, nepripažįstamas pagrindu riboti tėvo teises. Smurtas prieš vaiką artimoje aplinkoje pripažįstamas tėvo teisių ribojimo ir atėmimo pagrindu, tačiau turi būti inicijuotas civilinis procesas, kurį inicijuoja arba vaiko motina ar kitas teisėtas vaiko atstovas pagal įstatymą, arba prokuroras, ir tik vykstant ikiteisminiam tyrimui dėl smurto prieš vaiką.

Savo ruožtu Vaiko teisių pagrindų apsaugos įstatymas (VTPAI) įpareigoja vaiko motiną apsaugoti vaiką nuo jo tėvo ar kito šeimos nario smurto ir numato sankcijas tuo atveju, jei moteris nepajėgia to padaryti, netgi grasinant atimti ir atimant iš jos vaiką(-us). Ši nuostata prieštarauja Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, kuriuo valstybė prisiima pozityvią pareigą ginti ir apsaugoti moteris ir vaikus nuo partnerio ar sutuoktinio smurto ir garantuoja jų teisę būti apsaugotiems jų pačių namuose.

VTPAI taip pat įtvirtina perteklinį valstybės kišimąsi į smurtą ir prievartą patiriančios moters gyvenimą. Visais tais atvejais, jei šeimoje yra nepilnamečių vaikų, atliekama atvejo vadyba smurtą ir prievartą patiriančiai moteriai ir skiriami įpareigojimai, nesusiję su jai reikalinga apsauga ir pagalba dėl patiriamo smurto. SKPC sukaupta informacija, moterų liudijimai, atlikti žurnalistiniai tyrimai patvirtina, kad šios socialinės paslaugos yra nepatrauklios smurtą ir prievartą patiriančioms moterims ir neatitinka jų poreikių bei teisėtų lūkesčių.

Atvejo vadybininkai – socialiniai darbuotojai – veikia pagal Socialinių paslaugų įstatymą, reglamentuojantį socialinės pagalbos teikimą atskirties ir rizikos grupių atstovams, tai yra asmenims, stokojantiems socialinių įgūdžių, kenčiantiems nuo įvairių priklausomybių, išėjusiems iš įkalinimo įstaigų ir pan., kurių atžvilgiu valstybė turi pareigą prisiimti dalinę globą, pagrįstai ribojant kai kurias jų pilietines teises. Tačiau absoliuti dauguma smurtą ir prievartą patyrusių moterų negali būti priskiriamos socialinės atskirties ir rizikos grupių atstovėms, todėl šios privalomos socialinės paslaugos neretai tampa instituciniu smurtu ir antrinio traumavimo šaltiniu, taip pažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos

22 straipsnį, saugantį asmenis nuo perteklinio valstybės kišimosi į jų privatų gyvenimą. Pažymėtina, kad ši ydinga pagalbos sistema, iš esmės pakeičianti apsaugą nuo smurto prieš moteris ir vaikus „kompleksiniu socialiniu“ paslaugų teikimu, dėl savo neefektyvumo neigiamai veikia ją įgyvendinančių socialinių darbuotojų, kurių absoliuti dauguma yra moterys, gerovę ir didina jų profesinio perdegimo riziką.

Toks reglamentavimas ydingas ir smurtautojo atžvilgiu, nes vietoje bausmės už padarytą smurtinį nusikaltimą jam taikomos „kompleksinės socialinės paslaugos“, dedant lygybės ženklą tarp aukos ir smurtautojo, ignoruojant struktūrines vyrų smurto prieš moteris visuomenėje ir šeimoje priežastis, slypinčias lyčių nelygybėje. Taip išplaunama smurtautojo atsakomybė už padarytą smurtinį nusikaltimą artimoje aplinkoje, jis netampa pagrindu riboti tėvo teises argumentuojant tuo, kad bendravimas su vaiku yra konstitucinė tėvo teisė, kuri pirmiausia turi būti užtikrinama. Šiuo metu Lietuvoje tėvo teisių ribojimas ar atėmimas dėl smurto prieš moteris artimoje aplinkoje nenumatytas, o dėl smurto prieš vaikus taikomas retai, išimtiniais atvejais, ir ne valstybės, o privačių asmenų, dažniausiai vaiko motinos, bendradarbiaujančios su SKPC, iniciatyva.

5

Motėrimis migrantėms taip pat bus taikoma apsauga nuo bet kokios rūšies su lytimi susijusio smurto, įskaitant smurtą artimoje aplinkoje.

Prašančios prieglobsčio dėl su lytimi susijusio smurto moterys turės galimybę papasakoti savo istoriją valstybių institucijų ir pagalbą teikiančių organizacijų atstovams, išklausiusiems specializuotus mokymus ir turintiems žinių iš smurto prieš moteris struktūrinių priežasčių, dinamikos ir pasekmių srities bei žiniomis apie traumą grįsto konsultavimo įgūdžių.

Moterys migrantės galės išsiskirti su smurtaujančiu sutuoktiniu ar partneriu nepraradamos teisės likti šalyje ir nerizikuodamos būti deportuotos. Be to, bus privaloma užtikrinti, kad moterys migrantės ir prieglobsčio prašytojos galėtų gauti pagalbą ir prieglobstį, nepaisant jų gyvenamosios vietos statuso. Prieglobsčio prašytojoms bus suteikiama galimybė būti apklausiamoms specialisčių, turinčių žinių apie traumą grįsto konsultavimo įgūdžių, dalyvaujant specialiai apmokytoms vertėjoms.

Kokia situacija yra Lietuvoje neratifikavus Stambulo konvencijos?

Šiuo metu prieglobsčio prašytojos ir pabėgėlio statusą turinčios moterys išsiskirdamos nepraranda teisės likti šalyje ir joms negresia deportacija. Vis dėlto šios moterys retai atskleidžia smurto patirtį bijodamos būti nesuprastos, atskirtos nuo savo bendruomenės ar sulaukti artimųjų nepalaikymo. Taip pat jos nėra tinkamai informuotos apie šalyje veikiančią Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir pagalbą joms galimybes.



www.vmotnam.lt

vmotnam@vmotnam.lt

Tel. nr. 852616380

Paremkite mus:

AB SEB bankas, LT29 7044 0600 0106 4248

Šį informacinį leidinį išvertė ir parengė asociacija Vilniaus Moterų namai, įgyvendindama Europos Tarybos finansuojamą projektą „Pilietinės visuomenės informavimo ir advokacijos kampanijos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, taikant Europos Tarybos, WAVE tinklo ir *UN Women* sukurtą metodiką“. Čia išreikšta nuomonė nebūtinai atspindi oficialiąją Europos Tarybos nuomonę.

